

Posudek bakalářské práce Hany Trskové *Vizuální symbolismus v českém znakovém jazyce*

Posuzovaná práce se soustřeďuje na podstatný fenomén znakových jazyků, který vychází z jejich výrazné ikonického charakteru. Vizuální symbolismus je jev analogický symbolismu zvukovému, uplatňujícímu se v jazycích mluvených. V poslední době – s rostoucí popularitou kognitivního náhledu na jazyk a v souvislosti s doceněním významu ikoničnosti v přirozených jazycích vůbec – je zvukový symbolismus s oblibou zkoumán (dříve byl chápán jako okrajový jev a tematizován zejm. ve vztahu k poetické funkci jazyka). Jak se ovšem projevuje symbolismus vizuální – jež lze nalézt ve znakových jazycích? A jak ho jakožto specifický fenomén adekvátně vymezit? Bakalářská práce Hany Trskové je možná prvním soustavnějším pojednáním na toto téma; resp. je jistě prvním pojednáním, které ho uchopuje ve vztahu k českému znakovému jazyku.

Ve shodě se zadáním autorka nejprve sleduje kontext odborné reflexe ikonicity v oblasti sémiotiky, obecné lingvistiky, a zejména lingvistiky znakových jazyků; věnuje se také vymezení ikonického a metaforického (zdvojeného) mapování a posléze se soustřeďuje na charakteristiku zvukového, a konečně i vizuálního symbolismu. Práce je založena do velké míry teoreticky – a shrnutí problematiky, rozumně zde strukturované co do proporcí i výběru a způsobu prezentace jednotlivých aspektů, je nesporně užitečné; oceňuji v tomto směru už odhodlání pustit se do náročného lingvistického pojednání, založeného na práci s množstvím (převážně cizojazyčné) odborné literatury.

Práci však nechybí ani výzkumná část. Zhruba čtvrtina textu se vztahuje k výzkumu prověřujícímu konkrétní uplatnění (a ovšem i možnosti uchopení a studia) vizuálního symbolismu v českém znakovém jazyce. Bakalarandka excerpovala celkem 150 znaků ze *Slovníku znakové řeči* z r. 1988 (výstižně v této souvislosti charakterizuje jeho nedostatky – které ovšem výzkum takto zaměřený nijak dramaticky nelimitují). Podle zadání se soustředila na znaky artikulované na ústech nebo v jejich okolí (jichž je přes třicet), ty kategorizovala na základě významu a, opět podle zadání, z nich vybrala k analýze znaky z významového okruhu řeči a komunikace. (Ostatní znaky jsou kategorizovány jen velmi zhruba a dále se s nimi nepracuje, i když by i ony stály možná v jistém ohledu za pozornost.) Vybrané znaky pak (jak v souvislém textu, tak v přehledné tabulce) autorka podrobně (a promyšleně) charakterizuje co do jednotlivých parametrů, zvažuje jejich metaforičnost (předposlední dva sloupce tabulky) a nakonec vyvozuje, zda se v nich uplatňuje vizuální symbolismus a v kterém parametru, tj. který parametr lze pokládat za tzv. fonestém – prvek vizuálního symbolismu (poslední sloupec tabulky).

Na tomto místě bych ráda položila k obhajobě několik otázek, na něž v textu práce nenacházím jednoznačnou odpověď. Četné teoretické výklady zde reprodukovány jsou totiž spíše položeny vedle sebe nežli usouvztažněny a autorčina vlastní syntéza zůstává v některých ohledech poněkud nejasná.

Především jde o vzájemný vztah ikoničnosti a metaforičnosti a způsobu jejich uplatnění ve vizuálně symbolických znacích, resp. v jejich jednotlivých parametrech. Chápe-li se v práci metaforičnost (klasicky sémioticky) jako typ ikoničnosti (s. 13) – vedle tzv. ikoničnosti názorné (diagramatickou prozatím pomejme) – co to znamená pro pochopení vizuálního symbolismu? A jak s tím korespondují výklady o ikonickém a (na ně navázaném) metaforickém mapování ve znakových jazycích, jak je prezentuje S. Taubová, tedy o onom zdvojeném mapování? Uplatňuje se ve vizuálně symbolických znacích – resp. ve fonestémech – někdy to (ikonické), jindy ono (metaforické) mapování, anebo (vždy – či jen někdy) obojí? To znamená („obyčejně“) ikonické, reproduktivní rysy označované skutečnosti (tzv. signifikantní rysy podle

Boyes-Braemové), anebo (i) metaforické – tedy vztažené k abstraktní cílové doméně? K otázkám mě vede hlavně následující skutečnost:

V závěru práce se konstatuje, že vizuální symbolismus je zde na základě odborné literatury popsán „jako výsledné působení zdvojeného mapování a jako vzniklý systematický vztah mezi fonologickou formou označujícího a výraznými rysy, např. tvarem, velikostí či způsobem uchopení označované entity“ (s. 40). Toto vyjádření je zjevně rozporné: ony „výrazné rysy ... označované entity“ se přece vztahují k prosté ikoničnosti, tj. neuplatňuje se v nich zdvojené mapování, nejsou metaforické. (?)

Protože se výzkum věnoval pouze znakům z (abstraktní) oblasti řeči a komunikace, mluví se v dalších odstavcích závěru (s. 40–41), a podrobně i v celé čtvrté kapitole, o metaforickém, resp. zdvojeném mapování (realizujícím – zhruba řečeno – metaforu ČLOVĚK JE NÁDOBA, ZE KTERÉ SE ŘEČ DOSTÁVÁ VEN ÚSTY) a fonestémy jsou vyvozovány jen z něho. (V tabulce není žádná kolonka nadepsaná „ikoničnost“, zato jsou tam dvě kolonky pro označení metafor.) Ptám se: kdybychom si představili v interpretační tabulce např. znaky z oblasti příjmu potravy (necht' si prosím autorka některý z excerpovaných vybere a na příkladu se to pokusí ukázat), jak by to vypadalo s jejich parametry? Bylo by možné některé z nich pokládat za fonestémy? Je v tomto ohledu např. reálné vkládání potravy do úst srovnatelné s metaforickým „vycházením z úst“, vztaženým k řeči? Tedy – šlo by podle autorky také u těchto znaků o vizuální symbolismus? (A může být vizuální symbolismus založen i na „nemetáforickém“ základě?)

Otázek bych měla přirozeně ještě víc – a skutečnost, že je práce navozuje, je svědectvím o její užitečnosti a inspirativnosti pro případné další úvahy na zpracovávané téma.

Autorčino zacházení s odbornou literaturou je i přes některé nepřesnosti v zásadě velmi dobré. V bakalářské práci snad lze prominout i to, že autorka nejde vždy k pramenům a využívá literatury „úvodové“, shrnující či že často cituje „z druhé ruky“ (vhodnější by např. bylo citovat z dostupného překladu Lakoffa a Johnsona nežli z Šúchové apod.). Ocenit však lze naopak např. autorčiny vlastní překlady anglických citací (resp. uvádění jejich originálu i překladu).

K tomu, co už bylo řečeno výše o přehledné struktuře práce, bych ráda dodala, že je text kvalitně provázán jako celek a vnitřně proodkazován; vlastní výzkum se organicky vpojuje do představeného kontextu (žádné rozdělení na část „teoretickou“ a „praktickou“, jak tomu často u bakalářských prací bývá). I jazyková a stylizačně-formulační úroveň práce je výborná, až na drobné výjimky autorka prokazuje schopnost vytvořit vyspělý odborný text. Překlepy a jiné technické nedostatky se v práci prakticky nevyskytují.

Vcelku lze práci Hany Trskové hodnotit jako zdařilou, přinášející zajímavou sondu do teoreticky ne zcela snadno uchopitelné a málo popsané problematiky, jako práci, která klade otázky mířící k jedné z podstatných charakteristik (znakových) jazyků a na niž je možné dobře navázat v dalším zkoumání.

Práce splňuje všechna požadovaná obsahová i formální kritéria, a může být tedy doporučena jako podklad k bakalářské obhajobě.

Navrhovaná klasifikace: výborně – velmi dobře (podle vystoupení při obhajobě)

Doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.
Ústav jazyků a komunikace neslyšících
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

V Praze 21. ledna 2020